

N. N., psiholog

PSIHIČKI RAZVOJ DJETETA OD ROĐENJA DO 12. GODINE

Govoreći o psihičkom razvoju djece, mislimo prvenstveno na razvoj raznih psihičkih osobina i crta ličnosti u toku djetinjstva. Period od rođenja do 12. godine predstavlja djetinjstvo u pravom smislu te riječi i vrlo važnu razvojnu dob. Taj period dijeli se na nekoliko faza razvoja. U psihologiji koristimo podjelu zasnovanu na psihičkim osobinama djece određene dobi. Najčešće navodimo slijedeće faze razvoja:

- prenatalni period
- novorođenče
- dojenče
- rano djetinjstvo
- predškolska dob
- kasno djetinjstvo
- predadolescencija.

Od početka 20. st. djeci se počinje posvećivati pažnja i tek u ovom stoljeću stručnjaci se počinju intenzivnije zanimati za dijete. Proučava se razvoj organizma od rođenja do odrasle dobi, obraća se više pažnje odgoju djece, a psihologija posebno ističe da dijete nije isto što i odrasla osoba, da nije čak ni »čovjek u malom«, kako su to nekad nazivali. Znanstveni podaci govore o znatnim razlikama između dječjeg organizma i organizma odrasle osobe na biološkom, biokemijskom, hormonalnom i psihičkom planu. Time je potisnuto mišljenje da s djetetom valja postupati kao s odraslom osobom, da se od njega zahtijeva isto što i od odraslih, koje je mišljenje bilo ukorijenjeno od primitivnih i antičkih kultura do danas.

Proučavanja u okviru psihologije, a posebno rezultati ispitivanja s područja dječje psihologije ukazuju nam na postojanje nekih zakonitosti u razvoju djeteta.

Prije svega, prema današnjem mišljenju o razvoju ličnosti, prema dinamičkoj teoriji ličnosti, razvoj ovisi o naslijeđu, o sredini u kojoj se ličnost razvija i o aktivnostima samog pojedinca. Interakcija svih tih faktora dovodi do razvoja osobe s konkretnim, njoj svojstvenim osobinama. To znači da razvoj osobina jedne ličnosti ovisi o naslijeđu, tj. o nasljednim dispozicijama, ali i o utjecaju roditelja, vršnjaka, škole i drugim faktorima sredine. Za razvoj nekih složenih sposobnosti potrebna je vrlo velika voljna aktivnost same osobe, dakle potrebno je zalaganje.

Razvoj, nadalje, ne teče stihijski ili »slučajno«. On je podčinjen određenim zakonitostima. Teče od diferenciranja općih u specifične reakcije. Razvoj pojedinih osobina slijedi svoj vlastiti tempo, svaka faza razvoja ima svoje osobitosti. I, na kraju, dijete, kao, uostalom, i odraslu osobu, moramo shvatiti kao jedinstveno, cjelovito biće, a ne kao zbroj raznih funkcija i sklonosti koje zajedno daju cjelinu. Kod djece je nerazdvojivo jedinstvo i ovisnost fizičkih, psihičkih i socijalnih faktora i nijedan se ne može zanemariti. To znači da dijete reagira kao jedinstveno biće, a kad mi utječemo na jedan njegov dio, utječemo na cijelo dijete. Ono ne može pravilno razviti svoje psihičke, intelektualne ili emocionalne funkcije ako fizički nije zdravo. Pa i zbog nekog novonastalog socijalnog statusa mogu se kod djece pojaviti fizičke smetnje.

Prenatalni period razvoja nije nikako nevažan. Iako se on još i danas zapostavlja. U toku razvoja u majčinoj utrobi djetetu ne samo da se formiraju svi organi pa tako i živčani sustav i osjetila, nego već postoje izvjesne psihičke reakcije. Zbog toga je važno da majke paze u toku trudnoće osobito na svoje zdravlje i prehranu. Prema nekim učenjacima na psihičko zdravlje djeteta može utjecati umor i uznemirenost majke. Posve sigurno znamo da kod svakog emocionalnog uzbuđenja dolazi do hormonalne aktivnosti, a hormoni iz majčine krvi prelaze preko posteljice u tijelo fetusa i tako utječu na još nerodeno dijete. Dakle, zdravlje i način života buduće majke značajno utječu na pravilan razvoj još nerodenog djeteta.

Dojenčedom nazivamo dijete od rođenja do kraja prve godine života. Samo rođenje za dijete predstavlja jednu vrstu traume — ono se odvaja od majke, napušta sigurnost i zaštitu. Jasno, treba poduzeti sve da se utjecaj te traume smanji. U prvim tjednima života novorođenče živi u jednom stanju koje bismo mogli usporediti s besvjesnim stanjem. Ono puno spava, budi se samo da bi zadovoljilo potrebu za hranom i, ako je zdravo, suho i sito, ne plače. Tek rođeno dijete čuje (čim se uklone mehaničke smetnje), ono razlikuje svjetlost od tame, ima razvijen osjet mirisa. U prvim tjednima života sam psihički razvoj stagnira — dijete se privikava, prilagođava novoj sredini u kojoj sada živi. No postojanje refleksa pokazuje nam da izvjesna psihička aktivnost ipak postoji. Ti refleksi, svojstveni novorođenčetu, kasnije se gube. A od samog rođenja djeca pokazuju i reakcije karakteristične za strah.

Na intenzivan zvuk i na iznenadni gubitak podloge djeca se trgnu, dignu udove i zaplaču. To nazivamo urođenim strahom.

Najočitiji razvoj se događa na području psiho-motorike. Dok u prvim mjesecima dijete isključivo leži, na kraju te godine ono je već sposobno uspravno hodati, prošavši faze sjedenja i puzanja. U tom razdoblju dijete počinje opažati svijet oko sebe. Pojedine senzorne podražaje povezuje u cjelinu pa tako prepoznaje osobe, hranu, igračke. Adekvatnu reakciju na pojavu osoba ili predmeta možemo smatrati prvim rezultatima dječjeg pamćenja. Na primjer, dijete prestane plakati kad mu priđe majka.

U prvoj godini života započinju i tako važni oblici psihičkog života kao što su mišljenje i govor. Govor se javlja tek pri kraju prve godine i pogrešno je udvojene slogove kao ma-ma-ma ili ba-ba što ih dijete spontano izgovara proglasiti prvim izgovorenim riječima.

Taj prvi period u životu djeteta značajniji je za njegovo mentalno zdravlje nego što nam se to na prvi pogled može učiniti. Osnovni uvjeti za rast i razvoj djeteta u rukama su majke. Zato se dijete identifikira s majkom, ne razlikuje svoje vlastito JA od majčinog JA. Ako majka zadovolji njegove osnovne potrebe, onda se u djetetu stvara osjećaj povjerenja prema njoj, a to rezultira sigurnošću koja je bitna za razvoj psihički zdrave osobe. Majka usađuje djeci osjećaj povjerenja ne samo količinom hrane i njege nego puno više kvalitetom odnosa prema djetetu. Djeci prilazimo vedri, nasmijani, govorimo im nježno, ophodimo s njima puni pažnje, odgovaramo na njihove individualne potrebe. To je zadatak ne samo majke nego i oca i ostalih članova obitelji. Od kolikog je značenja za psihičko zdravlje odrasle osobe baš ta dob, vidimo tek prateći psihopatologiju odraslih. Osobe s teškim otuđenjima, povučene u sebe, psihotične osobe pokazuju korjenito oštećenje osnovnog povjerenja (kako to naziva Erikson). Dakle, nešto što nisu stekli u najranijem djetinjstvu ostaje defektno kroz cijeli život.

Prva kriza povjerenja javlja se pri prestanku dojenja. Ne toliko zbog materijalnog gubitka, koliko u prvom redu zbog odvajanja od majke. Dijete vrlo teško proživljava svako odvajanje od majke, u prvom redu kao gubitak majčine ljubavi. Ako se majka prerano povuče, kad dijete još nije sposobno izgraditi povjerenje u druge osobe, u njemu se stvara osjećaj bespomoćnosti, panike, apatije.

Rano djetinjstvo je period od prve do treće godine života. U zdravom djetetu odvija se daljnji, sukcesivni razvoj svih psihičkih funkcija. Dječje opažanje postaje bogatije, razlikuju se boje, imitira se melodija, no opažanja su difuzna, općenita. Osobu će dijete zapamtiti po odijelu; promijeni li se taj vanjski oblik, poznata osoba postaje nepoznata. Stvari iz dječjeg života (igračke, obični komadići drveta, papira, pribor za jelo i si.) imaju za dijete ono značenje koje im ono samo pridaje i pri

tom se mašta i fantazija često isprepliće sa stvarnošću. Pojava animizma također je karakteristična pojava tog perioda.

Dijete sebe uklapa u okolinu u kojoj živi i o sebi govori u trećem licu; ono se proistovećuje s okolinom. Sve smješta u sadašnjost, jer opažanje vremena nije kod njega razvijeno.

Značajan napredak vidi se u razvoju govora, pamćenja, mišljenja i pažnje. Dijete želi da mu se priča, zanima se za detalje te zna ponešto i ponoviti. Za svaki novi predmet pita: što je to? Nakon prve godine života i emocionalni život djeteta je bogatiji. U prvim mjesecima emocije nisu izdiferencirane, postoji samo osjećaj ugone i neugode. Nešto kasnije javlja se srdžba, koja se očituje u reakcijama kao što su plač, urlanje, cicanje, lupanje nogama o pod i si. Simpatija, oduševljenje, ljubav, ljubomora, radost javljaju se kasnije. Karakteristike dječjih emocija jesu: prolaznost — brzo prelaze iz plača u smijeh i obratno, kratkotrajne su — djeca nisu zlopamtila, emocije su vrlo intenzivne, intenzivnije nego kod odraslih. To možemo uočiti i pri izražavanju emocija. Djeca neusiljeno, spontano pokazuju svoje oduševljenje, npr. plješču rukama, poskakuju. Isto tako iskreno očituju svoj bijes zbog sputavanja u igri ili ljubav prema najbližima. Emocionalno ponašanje se uči, zato kod djece ne postoje reakcije straha od raznih opasnosti, ona tek s vremenom nauče da se treba bojati vatre, odnosno vrelih predmeta, životinja, kao što su zmije i si. Tokom daljnjeg razvoja emocionalne reakcije se socijaliziraju, što znači da i dijete počne izražavati emocije onako kako to čini većina ljudi u društvenoj sredini u kojoj raste.

Ta etapa razvoja naziva se i fazom individualizacije ili autonomije. Dijete se postupno odvaja od majke kao jedinog realizatora dječjih potreba. Počinje doživljavati svoju autonomnu volju — kroz razvoj, ali još više kroz utjecaj roditelja i društvenih normi koje mu, opet roditelji, svojim zahtjevima i zabranama prenose, stječe osjećaj samokontrole. Sve je to u čvrstoj vezi sa stvaranjem navika redovitog i kontroliranog pražnjenja crijeva i mjehura. I nije teško zamisliti kako je značajan utjecaj roditelja na razvoj individualizacije mlade osobe. Prevelika roditeljska kontrola (kad »drhtimo« nad djetetom), pretjerana zahtjevnost roditelja u pogledu reda, urednosti i čistoće rezultirat će kod djeteta osjećajem sumnje i stida, što može ostati obilježje njegove ličnosti kroz cijeli život. Trema u odgoju pronaći onu pravu mjeru između pretjerane odlučnosti i prevelike popustljivosti, a to nije uvijek lako.

Predškolska dob je razdoblje od 3 do 6, 7 god. To je period najintenzivnije dječje igre. Igru djeci treba omogućiti, podržati i potpomagati. Kroz igru se razvija pažnja, osobito ako su u igri postavljeni neki zadaci ili pravila. Razvoj mašte također je olakšan putem igre. Razvija se stvaralačka mašta — djeca se sve dulje igraju na jednu temu jer domišljaju uvijek nove i nove detalje. Razvoju mašte doprinosi i crtanje.

Djeci treba omogućiti konstruktivnu igru. Za to nam mogu poslužiti kockice, elementi za gradnju, lutke i igračke (pokuštvo i sL). U toj dobi djeca se rado igraju s drugom djecom čak u većoj skupini djece. To je rezultat procesa socijalizacije. Manja djeca igraju se udvoje, utroje, a s godinama raste i skupina djece.

Mišljenje u tom razdoblju poprima oblike uzročno-posljedične povezanosti. Sada nastupaju ona bezbrojna pitanja zašto? i kako? Smatra se da je proces dječjeg mišljenja dosegao nivo odrasle osobe, s tom razlikom što odrasli posjeduju znatno više znanja i iskustva. Usavršavanjem govora, jezičnim bogatstvom i proširenim prostorom kretanja mnogi novi doživljaji dovode do osjećaja za inicijativu. Sada se radoznalost proširuje na mnoga područja, pa i na seksualno. Tu je i začetak agresivnosti jer napredak i uspjeh u svladavanju i spoznavanju okoline daje djetetu lažnu sigurnost »ja to mogu«. Dijete se osili i zato ga treba usmjeravati na to da svoju energiju iskoristi u korisnim djelatnostima (male pomoći u kući, usluge starijima...). Usmjeravanjem na konstruktivnost postizemo pravilan razvoj dječje inicijative. Stalnim ponavljanjem »nemoj ovo«, »ne diraj«, »ne ovako«, »ostavi to«... ne postizemo pozitivni rezultat. Naprotiv, kod djece se stvara otpor i jednostavno ih tjeramo u destruktivnost. Jasno, mnogo je teže, napornije i zahtijeva više strpljenja objasniti i obrazložiti zabrane i odmah predložiti zamjenu za ono što ne treba činiti. Dakle, reći ćemo: »Nemoj uzeti taj nož, oštar je i možeš se porezati, nego uzmi onaj drveni, može ti poslužiti, a nije opasan.« Ne zaboravimo: i dijete je osoba.

Sada se kod djeteta javlja i osjećaj krivnje. Ono postaje svjesno onoga što odrasli odobravaju i onoga što ne dopuštaju. To je značajna činjenica jer možemo početi s usmjeravanjem dječjeg karaktera k pozitivnim karakternim crtama i utjecati na razvoj savjesti.

Osim uže obitelji u ovom razdoblju na razvoj djeteta utječu i novi faktori — predškolske ustanove, prijatelji — vršnjaci... To još više dolazi do izražaja u narednom razdoblju.

Kasno djetinjstvo — period koji započinje polaskom djeteta u školu i traje do 11/12. godine, kad započinje predpubertet, smatra se razdobljem mirnog razvoja na svim područjima života, jedna latentna faza u razvoju.

Sama škola je za dijete velik izazov i prva ozbiljna obveza. Zdrava i normalno razvijena djeca sa 6, 7 godina spremna su ponijeti teret školskih zahtjeva i sposobna su zadovoljiti postavljene zadatke. Opasnost na početku pohađanja škole leži u mogućnosti pojave inferiornosti. Dijete može školu sa svojim obvezama i zahtjevima doživjeti kao opterećenje, kao odvajanje od svijeta u kojem su postojali samo članovi obitelji, a sada se pojavljuje velik broj novih lica s kojima dijete proboravi i više sati dnevno, a pojavljuje se i novi autoritet — učitelj. U toj masi ono

se osjeća izgubljenim, osamljenim, čak odbačenim, osobito ako po naravi nije otvoreno, draželjubivo.

Početak školovanja je pogodan za razvijanje ili učvršćivanje već ranije stečenih radnih navika. Ovdje postoje prilično velike individualne razlike — od djece koja su vrlo samostalna i svjesno izvršavaju svoje zadatke — do onih koja stalno trebaju poticaja, pomoći, sugestije. Bilo bi vrlo nepravilno izvršavati umjesto djece njihove radne zadatke. Djetetu je dužno da samo pripremi svoje knjige, da izrađuje svoje zadatke, da sve pospremi za sobom. No, jasno, možemo mu pomoći već prema potrebama, savjetom, nadgledanjem, razgovorom. Kao i uvijek, i ovdje primjer igra značajnu ulogu. Ako su roditelji marljivi, ako ozbiljno i savjesno rade, i djeca će školu i učenje shvatiti kao svoj rad i slijediti primjer roditelja. (Jasno, vrijedi i obratno.)

U školskoj dobi naglo dolazi do povećanja interesa djece. Počinju se zanimati za neku znanost ili umjetnost, sport ili glumu i si. Smatram da se ovdje u odgoju čine velike greške pa ću se zadržati malo na tome. Djeca se, naime, često optereće osim školom satovima glazbe, baleta, raznim treninzima, vjeronaukom i drugim. Ne smijemo zaboraviti da je taj mladi organizam u razvoju, da mu je potrebno dovoljno odmora i razonode, pa čak i igre do 10.—12. godine, i to u pravom smislu te riječi. A za sve to ne ostane dovoljno vremena ako djetetu natovarimo razne obveze. Zato treba pomno ispitati dječji interes — možda uz pomoć stručnjaka, pedagoga i psihologa i odabrati zajedno s djetetom ono područje za koje kod njega vlada pravi interes i za koje eventualno postoje i neke predispozicije u vidu talenta ili slično. Djeca opterećena mnogobrojnim zadacima postaju razdražljiva, umorna, i mogu zakazati u svom osnovnom zadatku u školi.

Za rad u školi, za zalaganje treba djecu pravilno motivirati. Mnogobrojna ispitivanja pokazuju da su pohvale i nagrade puno uspješnije sredstvo motivacije nego kazne, ukori i slično. Nipošto se prigovori na ponašanje ili na rad djeteta ne smiju izreći pred drugim, nego isključivo individualno, u četiri oka.

Zaključak

Iz svega ovog vidimo koliku i kako važnu ulogu u odgajanju zdrave ličnosti ima period djetinjstva i kako odgovornu ulogu u svemu tome imaju roditelji. Ljubav majke i oca nenadomjestivi su odgojni faktori. Ali ljubav koja znači pravednost, ljubav koja nije samo maženje i tepanje, ljubav koja zna reći i »ne« i ona koja ne pravi razlike među djecom. Ta ljubav se ne može dovoljno opisati, ali na djetetu ostavlja vidljive tragove kroz cijeli život. Stabilna, zdrava i zrela ličnost puno toga može zahvaliti upravo roditeljskoj ljubavi doživljenoj u prvim godinama života. Naprotiv, mnoge psihopatske, otuđene i nezrele ličnosti možda su takve baš zbog nepravilnog odgoja u djetinjstvu. Razmislimo kakvu ličnost želimo odgojiti u svom djetetu.